

Arapçada Cümle Kurulumuna Katılan Ana Unsurların Belâğî Yönden İncelenmesi

Zafer Akyüz | 0000-0003-3486-9364 | zafer.akyuz@erzincan.edu.tr

Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalı,
Erzincan, Türkiye

ROR ID: 02h1e8605

Öz

Arapçada cümleyi oluşturan üç temel unsur vardır. Bunlar: İsnad, müsnedün ileyh ve müsneddir. İsnad, belâgat ilminin üç kısmından biri olan meânî ilminin en önemli konularından biridir. Müsned ile müsnedün ileyh arasındaki yani özne ile yüklem arasındaki anlam ilişkisini ifade eden isnad, müfred lafızların bir araya gelmesiyle teşekkül eden terkiplerle onların manalarını ve terkibi oluşturan unsurlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi konu edinmesi yönünden meânî ilminin temelini oluşturur. Cümleyi oluşturan unsurlardan müsnedün ileyh ve müsne de, bunların dışındaki öğelere ise kayıt veya fazla denir. Belâgat âlimleri, belâğî isnadı üç başlık altında toplamışlardır. Bunlar: Haber-i isnadın halleri, müsnedün ileyh'in halleri ve müsne din halleridir. Bu çalışmada konunun çok geniş olması hasebiyle belâgat ilminde cümle nin temel unsurlarını teşkil eden isnad, müsnedün ileyh ve müsne din durumlarını bütün yönleriyle inceleme imkânı bulunmadığından isnadın sözlük ve terim anlamı, belâgat açısından isnad, isnadın halleri ile müsnedün ileyh ve müsne din hazif, zikir, takdîm, te'hîr vb. durumlarına temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belâğati, Cümle, İsnad, Müsnedün ileyh, Müsne d.

Atıf Bilgisi

Akyüz, Zafer. "Arapçada Cümle Kurulumuna Katılan Ana Unsurların Belâğî Yönden İncelenmesi". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 279-305.

<https://doi.org/10.33718/tid.1231106>

Geliş Tarihi	: 08.01.2023
Kabul Tarihi	: 29.04.2023
Yayın Tarihi	: 30.06.2023
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı - iThenticate
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Examination of the Main Elements in Arabic Sentence Structure in Terms of Eloquence

Zafer Akyüz | 0000-0003-3486-9364 | zafer.akyuz@erzincan.edu.tr

Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Erzincan, Türkiye

ROR ID: 02h1e8605

Abstract

There are three elements forming the basic structure of a sentence in Arabic. These are isnad, musnad, and musnadun ilayh. Isnad is the most important subject of “Belâgat” (science of rhetoric) out of the three parts forming “ilm-i Meani” (science of ma’ânî) . Isnad, which defines the relationship between musnad and musnadun ilayh, that is, between the subject and the predicate, forms the basis of “ilm-i Meani” as it focuses on relationship on interpretation of single expressions that form the composition and their reciprocal relations. The main elements of the sentence are called musnad ilayh and musnade umde, the elements of sentence besides these are called register or excess. The scholars of rhetoric have gathered the rhetorical isnad under three headings. These are the conditions of the haber-i isnad (verification of news), conditions of musnadun ilayh (conditions of the issue referred to) and the conditions of musnad (conditions of referral). As it is beyond the possibility in the present study to examine the basic elements of the sentence in the science of rhetoric, isnad, musnadun ilayh and musnad from all perspectives, the dictionary and term meaning of isnad, isnad in terms of rhetoric, the states of isnad and musnadun ilayh and musnad hashif, dhikr, introduction, commentary etc. status are analyzed superficially.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Sentence, Isnad, Musnadun ilayh, Musnad.

Citation

Akyüz, Zafer. “Examination of the Main Elements in Arabic Sentence Structure in Terms of Eloquence”. *Trabzon Theology Journal* 10/1 (Haziran 2023), 279-305.

<https://doi.org/10.33718/tid.1231106>

Date of Submission : 08.01.2023

Date of Acceptance : 29.04.2023

Date of Publication : 30.06.2023

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes – iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Herhangi bir dilde bir hükmün veya anlamın oluşması için lafızların birbirine bağlanması ve aralarında bir alakanın olması icap eder. Belâgat âlimleri kelimeler arasındaki bu anlam ilişkisini isnad diye tanımlamışlardır.¹ Diğer bir ifadeyle isnad, bir fiil, hal ve sıfatın diğer bir şeye nispet edilmesidir. Bu nispet iki şey arasındaki müspet veya menfi ilgidir. İşte bu olumlu veya olumsuz hükmü taşıyan kelime veya kelime grubuna müsned, müsnedin kavramını taşıyan kelime veya kelime grubuna da müsnedün ileyh denir. Yani Türkçedeki özne müsnedün ileyh'in, yüklem ise müsned'in karşılığıdır.² Mesela, "Hasan şairdir." cümlesinde "Hasan" müsnedün ileyh "şairdir" kelimesi ise müsneddir. Burada şairlik Hasan'a nispet edilmektedir ki, iki kelime arasındaki bu anlam ilişkisine Arapçada isnad denilmektedir.

Bu araştırmada genelde konunun çok geniş olması hasebiyle belâgat ilminde cümlelerin temel unsurlarını teşkil eden isnad, müsnedün ileyh ve müsnedin durumlarını bütün yönleriyle inceleme imkânı bulunmadığından isnadın sözlük ve terim anlamı, belâgat açısından isnad, isnadın halleri ile müsnedün ileyh ve müsnedin hazif, zikir, takdîm, te'hîr vb. durumlarına temas edilmesi amaçlanmaktadır. Böylece bir nebze de olsa muhataba tesir etmesi için cümleyi oluşturan unsurların belâğî yönden hangi maksatlarla cümlede yer alması gerektiği hedeflenmektedir.

1. İsnad Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

İsnad ((إستاد) (elimesi s-n-d sülâsî (س, ن, د) kök harflerinden oluşmakta ve fiil formunda "yaslanmak, dayanmak, güvenmek, itimat etmek, yükselmek, tırmanmak,"³ "bir şeyin bir şeye eklenmesi, katılması, dağın eteğinden zirveye çıkmak";⁴ isim formunda ise "destek, dayanak"⁵ vb. anlamları içermektedir. Ayrıca sülâsîden harf ilavesiyle mezîd bablardan if'âl babına nakledilen isnad kelimesi bu bابتan masdar olup sözlükte "desteklemek, omuz vermek, itimat etmek, yardımcı olmak, birbirine güvenmek"⁶ ve "sözü söyleyenine ulaştırmak"⁷ manalarına gelir.

Terim olarak isnad, müspet veya menfi bir hüküm ifade etmek için bir kelimeyi veya terkihi diğer bir kelime veya terkibe ilave etmektir.⁸ Diğer bir ifadeyle iki kelime veya terkip arasında tam bir anlam bildiren ilişkidir.⁹

2. Belâgat Açısından İsnad

Müsned ile müsnedün ileyh arasındaki yani özne ile yüklem arasındaki anlam ilişkisini

1 Bulut, Belâgat-i müyessera, 34.

2 Saraç, Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat, 56-57.

3 Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 290.

4 İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luga, 3/105.

5 İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luga, 3/105.

6 İbn Manzûr, Lisânu'l-ʿarab, 3/2114-2116.

7 İbn Manzûr, Lisânu'l-ʿarab, 3/2114-2116; Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 290; Pilgir, Kıraat ilminde İsnad Meselesi, 35.

8 Cürçânî, Kitâbu't-ta'rîfât, 43; 'Arefe, Min belâğati'n-nazmi'l-'arabî, 1/73; Beyâtî, Kavâ'idü'n-nahvi'l-'arabî fi zav'in-nazariyyeti'n-nazmi, 32.

9 Şentürk, "İsnad", 23/153.

ifade eden isnad,¹⁰ müfred lafızların bir araya gelmesiyle teşekkül eden terkiplerle onların manalarını ve terkihi oluşturan unsurlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi konu edinmesi yönünden meânî ilminin temelini oluşturmaktadır.¹¹ Mütেকellimin herhangi bir cümleyi isnada bina etmeden telif edemeyeceğini dile getiren Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), bu konuda şunları ifade etmektedir: “Cümlede en az iki şey arasında tasavvur edilebilen anlamlar vardır ve bunların birinci ve esas unsuru haberdir. Bir haber konusu bir de verilen haber olmadan asla haberden söz edilemez.”¹²

İsnadın ehemmiyetine dikkat çeken belâgat âlimlerinden biri de Zemahşerî’dir (ö. 538/1144). Ona göre cümlenin iki ana unsuru olan müsned ve müsnedün ileyh olmadan cümle meydana gelmeyeceği gibi bu ikisinin arasındaki isnad da teşekkül etmez. Müsned ve müsnedün ileyh bu bağlantıdan yoksun olsalardı irabı olmaksızın söylenen sesler olurlardı. Çünkü irap ancak akd ve terkipten sonra ve ikisinin de mücerret olması durumunda gerekmektedir. İrab, akd ve terkihin taşıyıcısıdır. İkisini bir defada ele alan bir manadır. Zira bu iki unsurun oluşmasıyla terkip yani cümle, terkip oluşmasıyla da isnad meydana gelir. Cümlenin gramer yönünden irabı da bu iki unsura, dolayısıyla isnada bağlıdır.¹³ Cümlenin ana unsurlarını oluşturan müsnedün ileyh ve müsne de “umde” denir. Cümlede bunların dışındaki öğelere ise “kayıt” veya “fazla” denir.¹⁴

Belâgat âlimleri, isnadı üç başlık altında toplamışlardır. Bunlar: Haber-i isnadın halleri, müsnedün ileyh’in halleri ve müsne din halleridir.¹⁵ Bunları kısaca izah etmek faydalı olacaktır.

3. Haber-i İsnadın Halleri

Belâgat âlimleri, isnadın iki tarafı arasındaki zihinsel bağlantıya ya da nispete haber-i isnad adını vermişler ve çalışmalarını bu nispete dayandırmışlardır. Bu nedenle belâgatçiler, isnad şekillerini muhatabın durumu ile zihninin boş veya meşgul olmasına göre sınırlandırmışlardır. Böylece fâide-i haber ve lâzım-i fâide-i haber olmak üzere haber-i isnadın iki türüne ulaşmışlardır.¹⁶

Haberin, mütেকellim tarafından muhataba iletilmesinde temel etken muhatabın durumudur. Belâgat âlimleri bu durumu ‘muktezâ-yı hâle mutabık olma’ şeklinde ifade etmişlerdir. Zira belâgat, konuşmacı ve dinleyici arasındaki etkili iletişimin nasıl olması gerektiği konusunda yol göstermektedir. Konuşmacı ve dinleyici etkili iletişim için belirli araçlar kullanır. Bu araçların tespiti, telaffuzla ilgili tüm dilbilimsel ve retorik verileri, özellikle de bağlamında kullanımın ortaya çıkardığı muhteva ve çıkarımları incelemeyi gerektirmektedir. Söz konusu verilerden bazıları konuşmacının inançları, amaçları, kişiliği, kültürel bileşimi ve birtakım dışsal olgulardır. Dışsal olgular arasında mekânsal ve zamansal koşullar, dille ilişkili toplumsal olgular, muhataplar arasındaki ortak bilgi ve sözlü metnin onlar üzerinde-

10 Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi'l-'ulûm, 179.

11 Şentürk, “İsnad”, 23/153.

12 Cürcânî, Delâilü'l-'i'câz, 526-527; a. mlf., Delâilü'l-'i'câz Sözdizimi ve Anlambilimi, 438.

13 Zemahşerî, el-Mufassal fi 'ilmi'l-'arabiyye, 48.

14 Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi'l-'ulûm, 172; Bulut, el-Belâgatü'l-müeyyere, 35; Kızılkaya, “Arapçada Mürekkep Cümlenin Kapsamı”. 127.

15 Kazvîni, el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa, 1/16.

16 Şemmerî, el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 12.

ki etkisi gibi unsurlar yer almaktadır. İletişimdeki dilsel metin, sadece gönderici ve alıcının anlama yönelik tutumlarıyla değil, aynı zamanda davranışlarında meydana gelen değişikliklerin de dikkate alınmasıyla muktezâ-yı hâle uygun söylenmiş bir metindir.¹⁷ Arap belâgatindeki meşhur *يَكُلُّ مَقَامَ مَقَالٍ*: “her makâma uygun bir söz vardır.” deyişini ortaya çıkaran da muktezâ-yı hâl kavramıdır.¹⁸

Haberin karşı tarafa iletilmesinde diğer bir etken de konuşanın verdiği hükümdür. Verilen haberin doğru veya yalan olma ihtimali vardır. Bu da konuşanın verdiği hükme göre şekillenir. Bu konuya işaret eden Sekkâkî (ö. 626/1229), haber cümlesinin temel dayanağının olumlu ya da olumsuz açıdan bir kavramı diğer bir kavrama isnad eden konuşanın verdiği hükmün olduğunu belirtmiştir. Değilsen haber cümlesinin temel dayanağının daha önce var olup da konuşanın ise sadece haber verdiği, işaret edip geçtiği hüküm olmadığını vurgulamıştır.¹⁹

Sekkâkî, burada muktezâ-yı hâle işaret etmektedir. Muktezâ-yı hâl ise, muhatabın durumunu ve muhatabın meseleyi önceden bilip bilmemesinin dikkate alınmasını icap ettirir. Bu nedenle belâgat âlimleri haber-i isnadın iki temel gayesi üzerinde durmuşlardır. Bunlar; fâide-i haber ve lâzım-i fâide-i haber olmak üzere iki kısımır.

3.1. Fâide-i Haber

Belâgat âlimleri fâide-i haberi, bir haberin yalan veya doğru olma ihtimali şeklinde tarif etmişlerdir. Bu haber, verilmiş bir hüküm olması açısından hükmün doğru veya yalandan biri ile gerçekleşmesinin mümkün olması demektir. Haberın muhatap için faydalı olmasının dayanağı, muhatabın bu hükümde haberden istifade etmesidir. Zeyd'in ayakta olduğunu bilmeyen birine *رَبِّدْ قَائِمٌ*: “Zeyd ayakta” demek buna örnek olarak verilebilir.²⁰

Haberın muhataba iletilmesi belirli bir zaman dilimini gerektirir. Bu süreç aniden gelişmez. İletişimde bulunan her iki taraf da bilginin farkındadır. Bu nedenle haberın vakiaya uygunluğuna yani doğru veya yanlış olmasına göre ilk manasını almıştır. Haber, inşânın aksine haber cümlesinin söylendiği vakiaya dönülmeden doğruluğu ya da yalan olması kabul edilemez.²¹ Sekkâkî, bu durumu: “Haberın doğru ya da yalana ihtimali olmasının sebebi, bu hükmün verilmiş olması açısından doğru ve yalandan biriyle gerçekleşmesinin mümkün olmasıdır.”²² sözleriyle teyit etmektedir.

3.2. Lâzım-ı Fâide-i Haber

Lâzım-ı fâide, hükmün, haber verilmeden önce muhatap tarafından biliniyor olmasıdır. Ya da muhatabın, haber cümlesinden mütekellimin de meseleyi bildiğini öğrenmesidir. Bu durumda haber lâzım-ı fâideyi ifade eder. Tevrat'ı ezberlemiş birine *قَدْ حَفِظْتَ التَّوْرَةَ*: “Sen Tevrat'ı ezberledin.” demek bu duruma misal verilebilir.²³

17 Bûkırra, el-Medârisü'l-lisâniyyetü'l-mu'âsıra, 170.

18 Fadl, Belâğatü'l-hitâb ve 'ilmü'n-nas, 1/21.

19 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 254.

20 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 254; Kazvîni, el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa, 1/22.

21 Şemmerî, el-İsnad beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 15.

22 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 254.

23 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 254.

Haber-i isnadın bu türünün gerekçesi, dinleyicinin fiilen bildiği bilgileri içermedeki değişken potansiyelden kaynaklanmaktadır.²⁴ Burada amaç muhataba bilmediği bir bilgiyi ifade etmek değil, konuşmacı tarafından bu bilgiyi bildiğine dair işaret edilmesi yani haberin tekididir. Babası ölen birisine مَاتَ أَبُوكَ: “Baban öldü.” demek bu kabildendir.²⁵

Teftâzânî (ö. 792/1390), lâzım-ı fâidede geçen lâzım kavramını حَفِظْتَ التَّوْرَةَ: “Sen Tevrat’ı ezberledin.” ifadesinde olduğu gibi hüküm beyan edildiğinde hükmün bilinmesi yani muhatap tarafından malum olan şekilde tarif etmiştir.²⁶ Diğer bir ifadeyle muhatapın kendisine iletilen bilgidен haberdar olması için gerekli olan ifadelerdir.²⁷

Haber, bahsi geçen iki amaçla sınırlı değildir. Aksine bize konuşmacının psikolojisini açıklayıp dinleyiciye tesir eden ve onu empatiye çağırان gayeleri gerçekleştirmek için bahsi geçen iki amacın dışına da çıkmaktadır. Bunlar çok sayıda olup sınırlandırmak zordur. Bunlardan herhangi birine bağlamaları ve söylendikleri makamlar üzerinde çalışılmadan vakıf olmak mümkün değildir. Belâgat âlimleri bu konulardan bir kısmı üzerinde durmuşlardır. Bunlar iletişim esnasında sözün sebep olduğu muhtelif işlevlerdir. Mesela, اَلْجِصَانُ مَجْرُوحٌ: “At yaralıdır.” ifadesinin, müsnedün ileyh ve müsnedi oluşturan iki kelimenin sözlük anlamından ulaşılan aklî, semantik ve açık bir delaleti vardır. Bununla birlikte bu ibarenin yerine getirebileceği pragmatik anlamlar vardır. Muhtemelen söyleyen kişi, atın tedavi edilmesi konusunda bir şey yapması için dinleyiciyi etkilemek istemektedir. Böylelikle bu ifade rica, istek ya da dikkat çekme mesabesinde olmaktadır. Başka bir bağlamda, bu ifade at üstünde bir av gezisine veya bir at yarışına katılmamak vb. nedenler için de bir özür beyanı olabilir.²⁸

Fâide-i haber ve lâzım-ı fâide-i haber dışında muhataba mesaj iletme farklı gayelerle de gelmektedir. Teftâzânî (ö. 792/1390) bu gayeleri ilk defa Mutavvel isimli eserinde zikretmiştir.²⁹ Bunlardan bir kaçına temas etmek yararlı olacaktır.

3.3. Hayıflanma veya Hüzün

Allah Teâlâ’nın Hz. Meryem’in annesinin ağzından söylediği aşağıdaki ayet hayıflanma veya hüzne misaldir. فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّي وَضَعْتُهَا اُنْثَىٰ: “Onu doğurunca, ‘Rabbim!’ dedi, ‘Onu kız doğurdum.’”³⁰ Zemahşerî (ö. 538/1144), bu ayetin tefsirinde İmrân’ın hanımının umudunun boşa çıkması ve tahmininin tersi olmasını görmesi dolayısıyla hayıflanarak rabbine hüznünü bildirdiğini ifade etmiştir.³¹

Bahsi geçen ayetteki haber muhatapı bilgilendirmek için değildir. Zira muhatap Allah’tır. Bu noktada haberin gayesinin, ayette bahsedilen çevreye dair bazı hakikatlerin, onların yaşamlarına dair bazı durumların bilinmesi gerekmektedir. Yine Beyt-i Makdisle ilgi-

24 Yahyâ, el-itticâhu’l-vazîfi ve devruhû fi tahlîli’l-luğa, 77 (645).

25 Şemmerî, el-İsnad beyne’n-nahvi ve’l-belâğa, 16.

26 Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi’l-’ulûm, 181.

27 Gezek, “Arap Belâgatında Lâzım-ı Fâide-i Haber Kavramı ve Müfessirlerin Bu İfadelere Dair Görüşleri”, 225.

28 Hasen, ‘İlmü’d-delâleti’s-semantikiyyeti ve’l-berâcmâtiyyeti fi’l-luğati’l-’arabiyye, 179; Şemmerî, el-İsnad beyne’n-nahvi ve’l-belâğa, 17.

29 Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi’l-’ulûm, 179-180; Gezek, Arap Belâgatında Lâzım-ı Fâide-i Haber Kavramı ve Müfessirlerin Bu İfadelere Dair Görüşleri, 226.

30 Âl-i İmrân 3/36.

31 Zemahşerî, el-Keşşâf, 1/550.

lenenlerin kadınlar değil erkekler olduğu, evlerinin peygamber evi olduğu ve adağın yerine getirilmesi gerektiği de bilinmelidir. Bu nedenle kadın Allah'tan özür dilemek istercesine sıkıntı ve üzüntü hissetmiştir.³²

3.4. Acziyetini İtiraf

Muhataba mesajı iletme gayelerinden birisi de acziyetini itiraftır. Meryem sûresinin 34. âyeti buna misaldir. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا*: “O şöyle demişti: ‘Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı.’”³³ Zekeriya (a.s) yaşı çok ilerlemiş olduğu için ayette geçen “Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı.” ifadeleri ile zayıflığını izhar etmek istemiştir.³⁴

3.5. İki Şeyin Farklı Olduğunu Muhataba Gösterme

Fâide-i haber ve lâzım-ı fâide-i haber dışında muhataba mesajın maksatlarından bir diğeri iki şeyin farklı olduğunu göstermektir. Nisâ sûresinin 95. ayeti bu duruma örnektir. *يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَقَفَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا* (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olmazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır.³⁵ Bu ayette Cenâb-ı Hakk, cihattan geri kalıp oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler eşit olamayacağını ve cihad edenlerin cihattan geri kalanlardan derece itibariyle üstün olduğunu herkese ifade etmiştir.³⁶

3.6. Bağışlanma ve Af Dileme

Kasas sûresinin 16. ayeti bu duruma örnektir. Âyette şöyle buyurulmaktadır: *قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ* قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ: “Mûsâ, ‘Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni affet’ dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz o, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁷ Hz. Musa, ayette geçen “Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni affet.” ifadeleri ile Allah’tan bağışlanma ve af dilemektedir.³⁸

4. Müsnedün İleyhin Durumları

Müsnedün ileyh ve müsned belâgat ilminin yanı sıra nahiv ilminin de konusudur. Nahiv ilmindeki mübtedâ, fâil ve nâib-i fâilin yerini belâgatte müsnedün ileyh; haber ve fiilin yerini ise müsned alır. Müsnedün ileyhe mahkûmun aleyh veya muhberun anı da denir. Müsnedün ileyh cümlelerin sabit ögesi, müsned ise değişken olanıdır. Yani müsnedün ileyh zata, müsned ise vasfı temsil eder. Bu nedenle vasıf değişirken zat değişmez.³⁹ Mesela, “Bu

32 Şemmerî, el-İsnâd beyne’n-nahvi ve’l-belâğa, 18.

33 Meryem 19/4.

34 Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/5-6; Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi’l-‘ulûm, 179; Hâşimî, Cevâhirü’l-belâğa, 37.

35 Nisâ 4/95.

36 Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi’l-‘ulûm, 180.

37 Kasas 28/16.

38 ‘Abbâs, el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmü’l-me’ânî, 111.

39 Bulut, Belâgat Me’ânî-Beyân-Bedî, 85.

elbise yenidir.” dediğimiz zaman burada “elbise” müsnedün ileyh ve zat, “yenidir” ifadesi ise müsned ve sıfattır. Zamanla bu elbisenin giyilmesiyle eskidiğini belirtmek için “Bu elbise eskidir.” deriz. Dolayısıyla müsnedün ileyh yani zat olan elbise sabit ve değişmez iken, müsned yani sıfat olan elbise değişmiş ve eskimiştir.

Müsnede göre cümlede sadaret yani önce gelme vasfına sahip olan müsnedün ileyh, cümlede değişik şekillerde gelir. Muktezâ-yı hâle yani muhatabın durumuna göre cümlede bazen zikredilir, bazen de hazfedilir. Bazen takdîm edilir yani önce getirilir, bazen de tehir edilir yani sonra getirilir.

Müsnedün ileyhın zikredilmesi ya da hazfedilmesi, cümlelerin yapısının muktezâ-yı hale uyum sağlaması noktasında sözün güzellik ya da çirkinliğinin ortaya çıktığı alandır. Muktezâ-yı hâl, müsnedün ileyhın farklı nitelik ve şekillerde zikrini veya hazfını gerektirmektedir. Bu nedenle belâgat âlimleri müsnedün ileyhın hazfi veya zikredilmesi konusunu nahiv âlimlerinden farklı bir şekilde ele almışlardır. Nahiv âlimleri cümlelerin bütünlüğünü ve cümledeki isnad unsurlarının tamamlanmasını araştırırken, belâgat âlimleri de mahzûfun tevili ya da takdiri zahmetine girmeksizin müsnedün ileyhın hazf ya da zikredilmesinin amacını açıklamaya yönelmişlerdir. Çıkış noktaları ise dil sistematığının aslında bu yönlerden bahsedilmesini gerektirmesidir. Ancak konuşma sırasındaki pratik uygulama konuşma ya da durum kaynaklı karinelere dayanarak taraflardan (müsnedün ileyh veya müsned) birini düşürmektedir.⁴⁰ Temmâm Hassân karinelerin işlevini, dayanışmasını izah etmek için, önce karineleri bağlam (haliyye) ve dilsel (makâliyye) olarak ikiye ayırır. Dilsel karineleri de kendi içinde lafzî ve manevî karineler olarak ayırır. Manevî karineler, isnâd, tahsis, nisbe, tebi'yye, muhalefe olarak beş kısımdan oluşur. Bu karinelerin alt unsurları vardır. Lafzî karineler ise, i' râb alameti, rütbe, sîga, mutabaka, rabt, tedamm, edât ve tengîm karinelerinden oluşur. Hassân bu karineleri ta'lik karineleri üst başlığında bir araya getirmiştir.⁴¹

Müsnedün ileyhın cümlede farklı durumları vardır. Bunlardan birisi cümlede zikredilmesidir. Onun cümlede hangi belâgî maksatlarla zikredildiğine temas etmekte fayda mülâhaza edilmektedir.

4.1. Müsnedün İleyhin Zikredilmesi

Cümlelerin iki temel unsurundan biri olan müsnedün ileyhte asıl olan cümlede zikredilmesidir. Zira hüküm cümlede müsnedün ileyhe isnad ettirilmektedir. Dolayısıyla hükmün veya kararın kendisine dayandırıldığı temel ögenin cümlede telaffuzundan daha doğal bir durum yoktur. Sözcük yapısı açısından belli kalıplarda kullanılan isimler cümlede fâillik, mefulluk, hal ve temyiz gibi görevleri irap vasıtasıyla yüklenir. Araççanın cümle yapısı üzerinde düşünüldüğünde, isnaddan kaynaklanan fâillik, mefulluk, zarfiyet, durum gibi gramer ait fonksiyonlardan söz edilebilir. Fâillik, mefullük gibi işlevsel anlamları belirleyen irap olgusu, cümlelerde uyumu sağlamak için dayanışma halinde olan karineler bütünüdür bir parçasıdır.⁴²

40 'Abdülmuttalib, el-Belâğa ve'l-uslûbiyye, 313.

41 Daşkıran, Anlama Sürecinde Araççanın Yapısal İşlevleri, 149

42 Daşkıran, “Abdulkahir el-Cürcânî'nin Gramer Anlayışı ve Modern Dilbilim”, Abdulkâhir el-Cürcânî'nin Dil ve Edebiyat Anlayışı, 251.

Belâgat âlimleri, müsnedün ileyhın cümlede zikredildiği yerleri farklı şekillerde açıklamış ve izah etmişlerdir. Müsnedün ileyhın zikredileceği yerlerin başlıcaları şöyledir: Takrîr ve îzâh, tahsîs, teberrük, tahkîr ve sözü uzatmak.

4.1.1. Takrîr ve İzâh

Mütekekkim tarafından ifade edilen mananın muhatabın aklına ve zihnine iyice yerleşmesi ve unutulmaması maksadıyla müsnedün ileyh cümlede zikredilir. Mesela, قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. “De ki: ‘O, Allah’tır, bir tektir’. Allah Samed’dir. (Her şey O’na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.)”⁴³ âyetinde اللهُ (Allah) lafzı iki defa zikredilmiştir. İbadet edilmeye layık tek varlık olan, bütün mahlûkât kendisine muhtaç olan, onların her türlü ihtiyacını gideren ve kendisi ise hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah’ın yüce ismini muhatabın aklına unutulmamak üzere yerleştirilmesi maksadıyla iki defa zikredilmiştir.⁴⁴

4.1.2. Tahsîs

Müsned, akla gelebilecek tüm müsnedün ileyhlere nispeti mümkün olan bir şeydir. Burada amaç müsnedi bir müsnedün ileyhe tahsis etmekse müsnedün ileyh cümlede zikredilebilir.⁴⁵ Ebû Züeyb el-Hüzelî’nin (ö. 28/648-49) aşağıdaki şiiri bu duruma örnek verilebilir.

النَّفْسُ رَاعِبَةٌ إِذَا رَغَبَتْهَا وَإِذَا تَرَدُّتْ إِلَى قَلْبِهَا تَفْتَعُ⁴⁶

“Nefsi teşvik edersen o da istekli olur. Aza yönlendirirsen kanaat sahibi olur.”

Burada nefsin istekli olması onun isteklendirilmesine, azla yetinmesi ise azlığa alıştırmaya tahsis edilmiştir. Bu nedenle müsnedün ileyh olan النَّفْسُ kelimesi şiirde zikredilmiştir.

4.1.3. Teberrük

Teberrük, bereket umma ve müsnedün ileyhi zikretmekten lezzet alma gayesiyle müsnedün ileyh zikredilebilir. Mesela, tevhit inancına sahip ve Allah’ın adını anmaktan zevk duyan birisinin, اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ، اللهُ رَزَاقُ كُلِّ شَيْءٍ “Allah her şeyin rızıkını verendir, Allah her şeyi yaratandır.”⁴⁷ cümlelerinde اللهُ (Allah) kelimesini iki defa tekrar etmesi, lafza-i celâli söylemekten haz duyduğu içindir. Zira her şeyi yaratanın da her şeyin rızıkını verenin de Allah olduğunu, O’na (c.c) inanan herkes bilmektedir.

4.1.4. Tahkîr

Konuşanın, muhatabını küçük düşürme veya onun rezil etme maksadıyla bazen müsnedün ileyh cümlede zikredilir. Mesela, أَبُو رِغَالٍ أَوَّلُ خَائِنٍ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ، أَبُو رِغَالٍ هُوَ الَّذِي سَارَ مَعَ أَبْرَهَةَ الْحَبَشِيَّةِ كَيْلًا إِلَى مَكَّةَ، أَبُو رِغَالٍ أَوَّلُ خَائِنٍ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ “Ebû Riğâl, Mekke’ye rehberlik için Ebrehe el-Habeşî ile beraber yürüten kişidir. Ebû Riğâl, bu ümmete ihanet eden ilk haindir.”⁴⁸ cümlelerinde أَبُو رِغَالٍ (Ebû Riğâl) ifadesi iki defa tekrar etmiştir. Oysa ikinci cümlede أَبُو رِغَالٍ (Ebû Riğâl) ifadesinin yerine bir zamir kullanılabilirdi.

43 ihlâs 112/1-2.

44 ‘Abbâs, el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmü’l-me’ânî, 258.

45 Sekkâkî, Miftâhu’l-‘ulûm, 266-267.

46 Hüzelî, Dîvânü ebî züeyb el-hüzelî, 50.

47 Sekkâkî, Miftâhu’l-‘ulûm, 268.

48 ‘Abbâs, el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmü’l-me’ânî, 259.

Buradaki amaç, Ebû Riğâl'i küçük düşürmek ve onu rezil etmektir.

4.1.5. Sözü Uzatmak

Muhatap, mütekellim tarafından mevzuyla ilgili anlatılanları dinlemek istediğinde konuşmanın kısa tutulması mümkünken fırsatı değerlendirmeye matuf olarak sözü uzatmak için müsnedün ileyh zikredilir. Cenab-ı Hakk Hz. Musa'ya (as) *وَمَا تِلْكَ يَمِينِكَ يَا مُوسَى*. "Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?"⁴⁹ diye sual ettiğinde Hz. Musa'nın cevap olarak sadece *عَصَا*: "Asadır." demesi yeterliyken, o sözü uzatarak *قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّدُ عَلَيْهَا وَأَهْمُ بِهَا عَلَى عَتَمِي وَلِي فِيهَا مَارِبٌ أُخْرَى* ki: 'O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.'⁵⁰ demiştir.⁵¹ Burada müsnedün ileyh olan *هِيَ* zamiri zikredilmiştir. Yine *قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ*: "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmağa devam edeceğiz" demişlerdi.⁵² âyetinde putperestler, kendilerine sorulan soruya kısaca *أَصْنَامًا* (putlara) demek yerine, putlara tapmaktan mutlu olduklarını ve tapmaya devam etmekle övündüklerini ifade etmek gayesiyle cümleyi uzatmışlardır.⁵³

Müsnedün ileyh'in cümlede farklı durumlarından bir diğeri cümlede hafzedilmesidir. Onun cümlede hangi belâğî maksatlarla hafzedildiğini izah etmek yararlı olacaktır.

4.2. Müsnedün İleyhin Hafzedilmesi

Müsnedün ileyhte asıl olan cümlede zikredilmesidir. Ancak bazı hallerde bir karineye binâen hafzedilebilir. Çünkü Araplar, ifadenin edebiliğine gölge düşürmeyecek ve manayı bozmayacak unsurları hafzetmeyi adet haline getirmişlerdir. Cümle eğer aynı manayı ifade ediyorsa zevk-i selim sahipleri uzun söz yerine kısa olanı tercih etmişlerdir.⁵⁴ Bu konuda Cürçânî şunları ifade etmektedir: "Hafz, yöntemi dakik, kaynağı ince, durumu ilginç, sihre benzeyen bir konudur. Burada bir kelimenin zikredilmemesinin, zikredilmesinden daha fahiş olduğunu, ifade esnasında susmanın söylemekten daha faydalı olduğunu görürsün. Konuşmadığın halde kendini daha fazla konuşmuş olarak, açıklama yapmadığın halde kendini daha fazla beyan etmiş olarak bulursun."⁵⁵

Müsnedün ileyh'in hafzedileceği durumların başlıcaları şunlardır: Psikolojik durum, isti'nâf, övme, yerme veya acıma, makamın sözün uzatılmasına elverişsiz olması ve müsnedün ileyh'in herkes tarafından bilinmesi.

4.2.1. Psikolojik Durum

Arap şairlerinin şiirlerinde konaklama yerlerinden ve evlerden bahsettikleri zaman müsnedün ileyhi hafzetmeleri alışlagelen bir durumdur.⁵⁶ Bu duruma Ömer b. Ebî Rebîa el-Mahzûmî'nin (ö. 93/711-12) aşağıdaki şiiri misal olarak verilebilir.

49 Tâhâ 20/17.

50 Tâhâ 20/18.

51 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 268.

52 Şu'arâ 26/71.

53 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 267.

54 Ali Bulut, Belâgat-i müyessera, 40.

55 Cürçânî, Delâilü'l-'icâz, 146; Lâşîn, et-Terâkîbü'n-nahviyye mine'l-vicheti'l-belâğîyye 'inde 'abdilkâhir, 157.

56 Cürçânî, Delâilü'l-'icâz Sözdizimi ve Anlambilimi, 136.

هَلْ تَعْرِفُ الْيَوْمَ رَسَمَ الدَّارِ وَالطَّلَا كَمَا عَرَفْتَ بِحَفْنِ الصَّيْقَلِ الْجَلَا

دَارٌ لِمَرْوَةَ إِذْ أَهْلِي وَأَهْلُهُمْ بِالْكَانِسِيَّةِ نَزَعَى اللَّهُو وَالْعَزَلَا⁵⁷

“Bugün o evin temelini ve duvarlarını, cilalama aletinin ucuyla kılıcın kırığı tanyabil-diğin gibi, tanıyabiliyor musun?

Burası Merve’ye ait bir evdir. Hani benim ailem ve onların aileleri Kânisiyye denilen yerde eğlence ve gazel otlatırdık.”

Şair, ikinci beyte دَارٌ diye başlamıştır. Aslında şair دَارٌ بِلَلَّ “Burası bir evdir.” demiş gibidir.⁵⁸ Burada müsnedün ileyh olan بِلَلَّ kelimesi hafzedilmiştir. Müsnedün ileyh’in hazfinin sebebi şairin yaşadığı psikolojik duruma uygun düşmektedir. Şair vefat eden sevgilinin terk edilip harap olan evinin yıkıntılarını görmektedir. Bu psikolojik durum şairin en az kelime ile çok manayı ifade etmesini gerektirmekte ve o da hazfe başvurmaktadır.⁵⁹

4.2.2. İsti'nâf

Müsnedün ileyh’in düzenli olarak hafzedildiği yerlerden biri de isti'nâf cümleleridir. Önce birinden söz edilir ve onun bazı özellikleri anlatılır. Sonra birinci konuyu bırakıp başka bir konuya başlarlar. Bu durumda da genellikle müsnedün ileyh hafzedilir yani mübtedasız haber getirilir.⁶⁰ Amr b. Ma’dikerib ez-Zübeydî’nin (ö. 21/641-42) aşağıdaki şiiri bu duruma örnek olarak verilebilir.

وَ عَلِمْتُ أَيُّ يَوْمٍ ذَاكَ مَنَازِلَ كَعْبًا وَ نَهْدًا قَوْمٌ إِذَا لَبِسُوا الْحَدِيدَ تَتَمَرَّوْا حَلَقًا وَ قِدَا⁶¹

“O gün anladım ki ben, Ka’b ve Nehd kabileleri ile karşılaşacağım. (Onlar), öyle bir kavim ki zırhlarını kuşandılar mı zırhları ve kalkanlarıyla kaplan kesilirler.”

İkinci beyitte müsnedün ileyh hafzedilmiş, müsned olan قَوْمٌ kelimesi müsnedün ileyh olmadan gelmiştir. Çünkü müsnedün ileyh önceden bahsi geçtiği için bilinmektedir. Ayrıca zikredilmesine gerek yoktur. Beyit aslında قَوْمٌ هُمْ takdirindedir. Şair burada dinleyiciyi cümlelerin önemine yoğunlaştırmak istemiştir. Buradaki isim cümlesinin bağlantı değeri son derece yüksektir. Zira müsnedün ileyh dinleyici ya da alıcı tarafından bilinmekte ve zikredilmesi külfet ve malumun ilamı kabilinden olmaktadır.

4.2.3. Övme, Yerme veya Acıma Makamı

Övme, yerme veya acıma vb. durumlarda söylene söz veya şiirlerde müsnedün ileyh hafzedilir. Ebü'l-Esved ed-Düelî’ye (ö. 69/688.) ait aşağıdaki şiiri bu duruma örnek verilebilir.

سَأَشْكُرُ عَمْرًا مَا تَرَاحَتْ مَبِيَّتِي أَبَادِي لَمْ تَمُنْ وَإِنْ هِيَ جَلَّتْ
فَتِي غَيْرُ مَحْبُوبِ الْعَيْتِي عَنْ صَدِيقِهِ وَلَا مُظْهَرُ الشُّكُوى إِذَا النُّعْلُ زَلَّتْ⁶²

57 Ebî Rebî’a, Dîvânu ‘omer b. ebî rebî’a, 177.

58 Cürçânî, Delâilü’l-i’câz, 147.

59 Şemmerî, el-İsnâd beyne’n-nahvi ve’l-belâğa, 29.

60 Cürçânî, Delâilü’l-i’câz, 147.

61 Zübeydî, Dîvânu ‘amr b. ma’dikerib ez-zübeydî, 80.

62 Düelî, Dîvânu ebî’l-esved ed-düelî, 101; ‘Abbâs, el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmü’l-me’ânî, 272; Cürçânî, Delâilü’l-i’câz, 149.

“Eğer ecelim gelmezse ben bundan böyle ‘Amr’a teşekkür edeceğim. Çünkü bana, arkası kesilmemiş (veya başa kakılmamış) çok iyiliği dokunmuştur. (O), öyle bir yığittir ki zenginliği arkadaşından saklanmaz, ayağı tökezlediğinde (el açıklığı yüzünden dara düştüğünde de) halinden şikâyet etmez.”

Şiirde ikinci beyitteki münedün ileyh hazfedilmiştir. Ancak hazf birinci beyitte işaret edildikten sonra gelmiştir. Cümlede isnadın rükünlerinden biri olan münedün ileyh hazfedilmiş ve müned (haber) kalmıştır. Cümlenin aslı هُوَ قَتَّى şeklinde. Mananın yoğunlaşması ve cümlenin bağlantı gücü münedde tamamlanmaktadır. Böylece isim cümlesi ortaya çıkmıştır.

4.2.4. Makamın Sözün Uzatılmasına Elverişsiz Olması

Makamın elverişsizliği konuşmacının üzüntü, elem, sıkıntı içerisinde olması ya da bir fırsatın kaçması, bir şeyin zayı olmasından korkması veyahut da kendisini şaşırtan ilginç bir şey duymasına dayanmaktadır.⁶³ Zârîyât sûresinin 28-29. Ayetlerini bu duruma misal verilebilir. “(Yemediklerini görünce) onlardan İbrahim’in içine bir korku düştü. Onlar, ‘korkma’ dediler ve onu bilgin bir oğul ile müjdelediler. Bunun üzerine karısı bir çılgın kopararak yönelip elini yüzüne vurdu. ‘Ben kısır bir koca karıyım (nasıl çocuğum olabilir?)’ dedi.”⁶⁴

Münedün ileyh olan (بن) (ben) kelimesinin hazf edilmesinin nedeni, kadının, meleklerin müjdesine şaşırması ve kısır olması hasebiyle doğurmayı uzak görmesidir. Zira ihtiyarlık seviyesine ulaşmış, kocası da yaşlı bir ihtiyar olmuştur. Sanki makam ve içinde bulunan şaşkınlık, garipseme ve uzak görme münedün ileyhi daraltmış ve kaldırılıp hazfedilmesini gerektirmiştir.⁶⁵ Münedün ileyhin hazfı dikkati münede (haber) celp etmiş, zihni ve algıyı bir yandan münede yöneltmiş, diğer yandan da duygusal durumu alıcıya açıklamıştır.⁶⁶

4.2.5. Münedün İleyhin Herkes Tarafından Bilinmesi

Eğer münedün ileyh herkes tarafından biliniyorsa durumda onun hazfedilmesi uygun olur; ayrıca zikredilmesine gerek yoktur. Mesela, “O, gaybı da, görülen âlemi de bilendir. Çok büyüktür, çok yücedir”⁶⁷ âyetinin takdiri وَالْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ “Allah, görülmeyeni de görüneni de bilir, her şeyden büyük, her şeyden yücedir.” şeklindedir. Gizli ve açık, görünen ve görünmeyen her şeyi bilen yalnızca Cenâb-ı Hakk olduğu konusunda hiçbir Müslüman’ın en ufak şüphesi yoktur. Bu nedenle münedün ileyh olan Allah lafzı (الله) hazfedilmiştir.⁶⁸

4.3. Münedün İleyhin Takdîmi

Cümlenin tertibinde münedin konumunun belirlenmesi, iyi bilinen bir olgudan kaynaklanmaktadır. Bu olgu, mütekellimin konuşmasına herkesçe malum olan bir bilgi ile baş-

63 ‘Arefe, Min belâğati’n-nazmi’-‘arabî, 1/126-127; Besyûnî, ‘İlmü’l-me’ânî, (1/99.

64 Zârîyât 51/28-29.

65 Besyûnî, ‘İlmü’l-me’ânî, 1/99-100

66 Şemmerî, el-İsnad beyne’n-nahvi ve’l-belâğa, 33.

67 Ra’d 13/9.

68 ‘Arefe, Min belâğati’n-nazmi’-‘arabî, 1/130-131; Bulut, Belâgat-i müyessera, 41.

laması veya daha önce ifade edilen bir konuya işaret etmesidir. Yani verilen bilgi herkes tarafından bilinmektedir. Ardından okuyucuya veya dinleyiciye katkıda bulunmaya yeteceğini düşündüğü yeni bilgileri sunar.⁶⁹ Dolayısıyla belâgat âlimleri, bu konuya özellikle dikkat çekmişler ve bu olgunun mevcut olduğu birçok ifadeyi gözlemlemişlerdir. İşte takdîm ve te'hîr, Arapça terkiplerin anlamsal rollerine ait düzenlenme şekillerini ortaya koyan iki önemli olgudur.⁷⁰

Araplar, bir şeyi diğerinden öne alırken bir öğeye önem vermek ve özen göstermekten başka bir prensibe bağlı kalmamışlardır.⁷¹ Sîbeveyhi (ö. 180/796), fâil ve mef'ûl konusunu anlatırken: "Görünen o ki fâil ve mef'ûlün her ikisi de önemli olmakla birlikte Araplar daha çok önem verdikleri şeyi takdîm ederler."⁷² demiştir. Cürcânî de takdîm ve te'hîr konusunda: "Bu konu, çok faydalı, birçok güzelliği içeren, söz üzerinde tasarrufta bulunmaya imkân veren ve sınırları çok geniş olan bir konudur. Her zaman sana özgün bir ifadenin kapısını açar ve anlatımda güzel bir üslup bulmanı sağlar. Nice şiiri dinlemekten zevk alır ve güzelliğinden çok etkilenirsin. Sonra araştırınca bir şey öne alındığı (takdîm) ve bir lafızda olması gereken yerden başka bir yere taşındığı için beğendiğini fark edersin."⁷³ demiştir.

Cürcânî'nin takdîm ve tehir hakkındaki düşüncesini ve görüşünü derinlemesine inceleyen kişi, onun derin bir bakışa dayalı olduğunu görmektedir. Bu bakışın temeli, sığada bulunan sabit ve değişken olmak üzere iki unsura dayanmaktadır. Sabit unsur isnadın taraflarının ve ona bağlı diğer unsurların bulunmasıyla oluşmaktadır. Değişken unsur ise, bu tarafların bir kısmının dil sisteminden edindikleri asıl konularından, aslında olmayan yeni konulara taşınmasıyla oluşmaktadır. Ayrıca, bu değişiklik bazen taraflardan birinin aslı yerine sabitlenmesi ve ona hareketini engelleyen bir zorunluluk verilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu, bir değişikliği ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Arap dili, cümlelerinin bölümlerinin tertibinde zorunluluğa bağlı değildir.⁷⁴

Müsnedün ileyhin takdîm etmesi yani başta gelmesi asıl kuraldır ve bunun belirli amaçları vardır. Bu gayelerin başlıcaları şunlardır: Tahsîs, teşvîk, ta'mîm, ta'cîl ve takviye.

4.3.1. Tahsîs

Şayet müsnedün ileyh takdîm edilir ve onun yerini nefî edatı alırsa bu durum tahsîs ifade eder. Örneğin: مَا أَنَا فَعَلْتُ: "Ben yapmadım." cümlesi bu kabildendir. Cürcânî, bunun üç husus ifade ettiği görüşündedir. Bunlar:

- Fiilin mukaddem müsnedün ileyhten nefyedilmesi
- Nefyedilmiş aynı fiilin ispat edilmesi
- Mukaddem müsnedün ileyhin dışında bu fiili yapmış olan başka bir failin bulunması.⁷⁵

69 Yahyâ, el-İtticâhu'l-vazîfi ve devruhû fi tahlîli'l-luğa, 77 (645).

70 Şemmerî, el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 34.

71 Cürcânî, Delâilü'l-i'câz Sözdizimi ve Anlambilimi, 104.

72 Sîbeveyhi, el-Kitâb, 1/34.

73 Cürcânî, Delâilü'l-i'câz Sözdizimi ve Anlambilimi, 103.

74 'Abdülmuttalib, el-Belâğa ve'l-uslûbiyye, 333.

75 Cürcânî, Delâilü'l-i'câz, 124.

“Ben yapmadım.” cümlesinde müsnedün ileyh takdim edilmiştir. Müsnedün ileyhın nefî harfine bitişmesi de fiilin kendisinden önce meydana gelmesinin ortadan kaldırılmasını ve nefyedilmesini ifade etmiştir. Bahsi geçen cümlenin söylendiği bağlamdan, konuşanın, muhatabın ve söylendiği makamın dikkate alınmasından ayrılması mümkün değildir.⁷⁶ Burada müsnedün ileyhın takdim edilmesini ifade eden bir mana daha vardır ki bu da tahsis bildirmeksizin sadece müsnedün ileyhın nefyidir.⁷⁷

4.3.2. Teşvîk

Teşvik, müsnedün ileyhte durumu itibariyle bir kapalılık bulunması ve muhatabın müsnedi bilmeye teşvik edildiği zaman gerçekleşir. Zira müsned ve müsnedün ileyh birbirinin mülazımıdır.⁷⁸ Fail takdim edildiğinde, kişi onu bildikten ve emin olduktan sonra ona ne olduğunu merak edecek ve arzulayacaktır. Bundan sonra failin zikredilmesi, failin hükmünün tekit edilmesi, zihne yerleştirilmesi ve bazen de özelleştirilmesi için bir sebep olmaktadır.⁷⁹ Ebü'l- Alâ el-Maarrî'nin (ö. 449/1057) aşağıdaki ifadeleri bu konunun örneğidir:

وَالَّذِي حَارَبَ الْبَرِيَّةَ فِيهِ حَيَوَانٌ مُسْتَحَدَثٌ مِنْ جَمَادٍ⁸⁰

“Halkın hakkında hayret ettiği şey, cansızdan (topraktan) yaratılmış bir canlıdır.”

Burada müsnedün ileyh *الَّذِي* ism-i mevsûlüdür. Ondan sonraki *حَارَبَ الْبَرِيَّةَ فِيهِ* onun sılasıdır. İsm-i mevsul ve sılası birbirinin mülazımı olup tek bir şey gibidirler. Burada muhatabın benliği ve gönlü müsnedin haberini bilmek istemektedir. Çünkü müsnedün ileyhte bilinmezlik vardır.⁸¹

İsim cümlesi müsnedün ileyh olan *الَّذِي* ile başlamıştır. *الَّذِي* ism-i mevsûlüdür. Böylece konuşmacı muhatabın dikkat ve isteğini cümlenin tamamlayıcı kısmını cazip hale getirmiştir. Öyle ki, müsnedde çokluk vardır. Bu birçok şeye ihtimali olan bir durumdur. Dolayısıyla müsnedün ileyhın takdim edilmesi gereklidir.⁸²

4.3.3. Ta'mîm

Müsnedün ileyhın ta'mîm (genelleme) ifade etmesi, cümlede umuma delalet eden bir edatla nefye delalet eden bir edatın bir araya gelmesi ve umum edatının nefî edatına takdim edilmesi durumunda gerçekleşir. Umum edatları *كُلُّهُ*, *عَامَّةً*, *كُلُّهُ*, *جَمِيعٍ* ve *مَنْ* gibi onlara benzeyen edatlar, nefî edatları ise *لَمْ*, *لَا* vb. edatlardır. Dolayısıyla mana genellemek istenildiğinde müsnedün ileyhi takdim ederek şöyle denilebilir: “كُلُّ الْكَاسِحِينَ لَمْ يَأْخُذُوا جَوَائِزَهُمْ” “Tüm kazananlar ödül-lerini almadı.”⁸³ cümlesinde kastedilen mana hükmün tasdik edilmesi ve müsnedün ileyhın müsnedin tamamına genellenmesidir. Bu nedenle müsnedün ileyhın takdim edilmesi gerekmiştir. Cümledeki odaklanma müsnedün ileyhe taşınmış ve muhatapların dikkatleri ona

76 Şemmerî, el-İsnad beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 38.

77 Besyûnî, 'ilmü'l-me'ânî, 1/154-155.

78 'Abbâs, el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ 'ilmü'l-me'ânî, 218.

79 Nâcî, el-Üsûsü'n-nefsiyye li esâlibi'l-belâğati'l-arabiyye, 115.

80 Bu şiir şairin divanında yer almamaktadır. Bu nedenle şiirin geçtiği yer kaynak verilmiştir. 'Abbâs, el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ 'ilmü'l-me'ânî, 218.

81 'Abbâs, el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ 'ilmü'l-me'ânî, 218.

82 Şemmerî, el-İsnad beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 38.

83 'Abbâs, el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ 'ilmü'l-me'ânî, 230.

çekilmiştir.⁸⁴

4.3.4. Ta'cîl

İyimserlik veya kötümserlik sebebiyle sevinci veya üzüntüyü çabuklaştırmak için müsnedün ileyh takdîm ettirilir. سَعْدٌ فِي دَارِكَ : “Sa'd senin evindedir.” veya صَدِيقَكَ : “Katil, senin arkadaşının evindedir.” Cümleleri bu duruma örnek verilebilir.⁸⁵

Birinci isim cümlesinde سَعْدٌ فِي دَارِكَ : “Sa'd senin evindedir.” konuşmacı mutluluk ya da müjdenin ulaştırılmasını hızlandırmak istemiş ve cümleyi uzatma fırsatını kaçırmamak için müsnedün ileyhi takdim etmiştir. Dikkat ve aceleci bir şekilde haberi konuşmacıya ulaştırma konusunda odaklanmak için kullanılmıştır. Şayet aksi olsaydı, yani müsnedün ileyh سَعْدٌ تَهْءِءُ edilseydi şaşkınlık kaybolur ve mana zayı olurdu.⁸⁶ Aynı durum diğer bir isim cümlesi olan ve kötümserlik bildiren كَاتِلٌ فِي دَارِ صَدِيقِكَ : “Katil, senin arkadaşının evindedir.” cümlesi için de geçerlidir.

4.3.5. Takviye

Bazen hükmü takviye etmek yani kuvvetlendirmek için müsnedün ileyh öne geçirilir. هُوَ يُعْطِي الْجَزِيْلَ : “O, bol ihşanda bulunur.” cümlesi bu duruma misal verilebilir.⁸⁷ Bu konuda Cür-cânî şunları ifade etmektedir: “Dinleyeni, öznenin bir eylemi gerçekleştirdiği konusunda emin kılmayı ve kuşkusunu kaldırmayı amaçlarsın ve bunun için de ilk önce özneyi zikrederek söze başlar ve böylece dinleyicinin reddetmesine, yanıldığını veya mecaz ifade kullandığını düşünmesine imkân bırakmazsın. Mesela, هُوَ يُعْطِي الْجَزِيْلَ : ‘O, çok verir (cömerttir, elindekini esirgemez), هُوَ يُحِبُّ النَّأءَ : ‘O övülmeyi çok sever.’ dediğinde çok veren ve övülmeyi seven ondan başka hiç kimse olmadığını kastetmezsin. Söz konusu kişi dışındaki kimseye imada bulunmuş, değerini düşürmüş, vermez ve övülmeyi istemez yerine koymuş olursun. Senin amacın muhatabını, sözünü ettiğin kişinin çok verdiği ve övülmeyi sevdiğine inandırmaktır.”⁸⁸

4.4. Müsnedün İleyhin Tehiri

Eğer makam, yani muktezâ-yı zâhir müsnedin takdîm edilmesini gerektiriyorsa o zaman müsnedün ileyh te'hîr edilir yani sonra gelir.⁸⁹ Diğer bir ifadeyle müsnedin öne geçmesi gereken yerlerde - bunlar müsned konusunda izah edilecektir - müsnedün ileyh doğal olarak ondan sonra gelir. Mesela, لِلّٰهِ الْمُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيْهِنَّ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ : “Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümrânlığı yalnızca Allah'ındır. O her şeye hakkıyla gücü yetendir.”⁹⁰ ayetinde müsnedün ileyh'in müsnede tahsisi söz konusu olduğu için müsnedün ileyh müsneden sonra gelmiş, göklerin ve yerin mülkiyeti Allah'a tahsis edilmiştir.⁹¹

84 Şemmerî, el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğ'a, 39.

85 Kazvîni, et-Telhîs fi 'ulûmi'l-belâğ'a, 74.

86 Şemmerî, el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğ'a, 39.

87 Kazvîni, et-Telhîs fi 'ulûmi'l-belâğ'a, 76-77.

88 Cür-cânî, Delâilü'l-'i'câz Sözdizimi ve Anlambilimi, 121.

89 Kazvîni, et-Telhîs fi 'ulûmi'l-belâğ'a, 89-90; 'Arefe, Min belâğati'n-nazmi'l-'arabî, 1/194.

90 Mâide 5/120.

91 Bulut, Belâgat-i müyessera, 43.

5. Müsnedin Durumları

Belâgat âlimleri müsned konusunu da derinlemesine incelemişler ve müsnedi cümlelerin iki unsurundan biri saymışlardır. Müsnede, mahkûmun bih veya muhberun bih de denmektedir. Müsned, isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde de fiil ya da fiil gibi amel eden lafızlardır.⁹²

Müsnedin cümle içerisinde isim ya da fiil şeklinde gelmesi, anlam yönünden birbirinden farklıdır. Cürcânî'ye göre ismin temel işlevi, yinelenmeyi gerektirmeksizin bir şeyde bir niteliğin bulunduğunu ifade etmektir. Mesela, زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ: 'Zeyd ayrılmıştır.' denildiğinde 'ayrılmışlık' niteliğinin gerçekleşmesi, öznenin bir eylemi olarak ifade edilmiştir. Ama cümlede bu eylemin azar azar gerçekleştiğine, yinelenmesine dair bir bildirim yoktur. Aksine bunun anlamı زَيْدٌ طَوِيلٌ: 'Zeyd uzundur.' ve عَمْرٌو قَصِيرٌ: 'Amr kısadır.' cümlelerinin anlamı gibidir. Bu cümleler, uzunluk ve kısalığın yenilendiğine dair bir ifade taşımayıp sadece bu niteliklerin öznedeki varlığını ifade ettikleri gibi, زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ cümlesinde de Zeyd'e 'ayrılma' niteliğinin ait kılınmasının ötesinde bir anlam bulunmaz. Fiilin temel işlevi ise, var olduğu ifade edilen niteliğin azar azar gerçekleşmesi, yinelenmesidir. زَيْدٌ هَا هُوَ دَا يَنْطَلِقُ: 'Zeyd, işte gidiyor.' denildiğinde 'gitme' niteliğinin onun tarafından azar azar gerçekleştiğinin ifade edilmesi kastedilir.⁹³

Fasih ve belîğ konuşan bir mütekelimin, zihnindekini ifade edebilmesi için müsnedi kullanma konusunda dikkatli davranması gereken durumlar vardır. Müsned de müsnedün ileyh gibi bazen zikredilir, bazen hafzedilir. Yerine göre takdîm veya te'hîr edilebilir. Bunların hepsinin farklı bir belâğî gayesi vardır ve bu durumu muktezâ-yı hâl belirler. Bu konuda Sekkâkî'ye (ö. 626/1229) göre müsnedin değişik şekillerde gelmesini gerektiren muktezâ-yı hâlleri incelemek lazımdır. Zira her makamda o makama uygun müsnedi kullanabilmenin ve kullanılan bu müsnedin de makamın muktezâsına uygun müsned olması gerekir⁹⁴

5.1. Müsnedin Zikredilmesi

Müsnedde asıl olan zikredilmesi olmakla birlikte, şayet konuşmada bu asıldan vazgeçilmesini gerektirecek bir durum bulunursa hafzedilir. Eğer müsned hafzedilirse konuşmada müsnede delalet eden bir şeyler bulunur. Buna rağmen makamın gerektirdiği belâğî amaçlar doğrultusunda müsned zikredilir ve açıktan getirilir. Bu amaçların en önemlileri şunlardır:⁹⁵

5.1.1. Dinleyicinin Anlayışının Zayıf Olması

Dinleyicinin anlayışının kılığına en iyi örnek Enbiyâ sûresinin 62-63. ayetleridir. قَالُوا آتَتْكَ (İbrahim gelince) "فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتَانَا يَا إِبْرَاهِيمُ. قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطَفِقُونَ. "Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza ey İbrahim' dediler. Dedi ki, 'Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun, bakalım!'"⁹⁶ İbrahim (a.s.) şayet onlara cevabında "بَلْ كَبِيرُهُمْ هَذَا" "Belki de şu büyükleri" deseydi, müsned sorunun delaleti dolayısıyla anlaşılırdı. Ancak o, onların

92 Bulut, Belâgat-i müyessera, 44.

93 Cürcânî, Delâilü'l-î'câz Sözdizimi ve Anlambilimi, 158.

94 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 305.

95 Kazvîni, el-Îzâh fi 'ulûmi'l-belâğa, 1/89; Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi'l-'ulûm, 308; Besyûnî, 'İlmü'l-me'ânî, 1/189; Şemmerî, el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 62.

96 Enbiyâ 21/62-63.

ahmaklıklarını ve akıllarının kıtlığını belirtmek için müsnedi hazf etmeyip zikretmiştir. Zira hazifte muhatabın zekâsına itimat ve anlayış ve kavrayışını yüceltme vardır. Aynı ayette bahsi geçen öngörüğü destekleyen ve muhatabların ahmaklıklarına işaret eden bir durum daha vardır. O da, *كَبِيرُهُمْ هَذَا*: “işte bu büyükleri” ifadesindeki ism-i işaret kullanımınıdır. Böylece onlar, sanki faili işaret eden, belirleyen ve önlerinde görünür kılan bir işaret olmaksızın anlayamıyorlar konumuna düşmektedirler.⁹⁷ Hz. İbrahim, muhatabın içinde bulunduğu durumu, akıllarını hafife alan, inançları ve tanrılarıyla alay eden ince bir tasvirle betimlemek istemiştir.⁹⁸

5.1.2. Karineye Olan İtimadın Zayıflığı

Bu, hazfedilmesi halinde konuşmada müsnede delalet edecek bir karinenin bulunması, ancak bu karinenin dinleyicinin manayı anlayıp ilk başta gözünün önüne getirebileceği kuvvet ve açıklığa sahip olmaması durumunda gerçekleşmektedir. Herkes açıklık ve anlaşılabilirliğin önemini bilir ve bu da belâğatin amacı ve hedefidir. Bu nedenle muhatap yanılma veya kafa karışıklığından uzak tutulmalıdır.⁹⁹ Mesela, *مَنْ أَشَجَّ الْعَرَبِ وَأَجُودُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ*, “Câhiliyye döneminde Arapların en cesuru ve en cömerdi kim?” sorusuna, *عَنْتَرَةُ أَشَجَّ الْجَاهِلِيِّينَ وَ حَاتَمٌ أَجُودُهُمْ* ve *عَنْتَرَةُ أَجُودٌ* ve *حَاتَمٌ أَجُودٌ* kelimelerinin zikredilmesi soruyu soran kişinin zihninin karışmasına sebebiyet vermemiş olur. Ama sorulan soruya sadece *عَنْتَرَةُ* ve *حَاتَمٌ* diye cevap verilseydi o zaman muhatabın zihninde iltimas yani kafa karışıklığı meydana gelirdi.¹⁰⁰

5.1.3. Muhataba Tekitli Cevap Verme

Müsnedin zikredildiği yerlerden biri de mütekellimin muhataba kuvvetli bir şekilde cevap vermesi amacıyla ifade edilmesidir. Bu durumu belâgat âlimleri ziyâde-i îzâh ve t-takrîr kavramıyla açıklamışlardır. Zuhruf sûresinin 9. ayeti bu duruma misal verilebilir. *وَلَقَدْ سَأَلْتَهُم مِّنْ خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لِيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ* “Andolsun, onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan, mutlaka, ‘Onları mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen (Allah) yarattı’ diyeceklerdir.”¹⁰¹ âyetinde *الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ* ifadeleri hazfedilseydi yani söylenmemiş olsaydı yine de sorulan soru cevaba açık bir şekilde delalet ederdi. Fakat *الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ* ifadeleri, karesine dâhil hiçbir şey yaratamayan varlıklara ibadet eden, akıllarının kıtlığı ve ahmaklıklarını ibraz etmek amacıyla kâfirlere kuvvetli bir şekilde cevap vermek, her şeyi yaratanın mutlak güç sahibi ve her şeyi hakkıyla bilen Allah olduğunu tescil etmek amacıyla zikredilmiştir.¹⁰² Yine *وَصَرَ بَ وَصَرَ بَ* “Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: ‘Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?’”¹⁰³ sorusunun cevabında gelen *قُلْ يُحْيِيهَا* “De ki: ‘Onları ilk defa var eden diriltecektir.’”¹⁰⁴ ayetinde cevap müsned olan *يُحْيِي* lafzı zikredilmeden de gelebilirdi. Ancak yeniden dirilişi inkâr edenlerin durumu, ceva-

97 Besyûnî, ‘İlmü’l-me’ânî, 1/189.

98 Şemmerî, el-İsnâd beyne’n-nahvi ve’l-belâğa, 62.

99 Besyûnî, ‘İlmü’l-me’ânî, 1/189-190.

100 Besyûnî, ‘İlmü’l-me’ânî, 1/189-190.

101 Zuhruf 43/9.

102 Besyûnî, ‘İlmü’l-me’ânî, 1/190.

103 Yâsîn, 36/78.

104 Yâsîn, 36/79.

bın tekitli bir şekilde gelmesini sağlamış ve tekit için müned zikredilmiştir.¹⁰⁵

5.1.4. Münedin Teceddüd ve Sübût İfade Etmesi

Müned, cümle içerisinde isim olarak geldiğinde -ister sıfat olsun ister olmasın- asıl olan sübûta delalet etmesidir. Mesela, زَيْدٌ عَالِمٌ : “Zeyd âlimdir.” cümlesinde münedi isim yapmak suretiyle vurgulanmak istenen şeyin sübût (değişmezlik) olduğu açık bir şekilde anlaşılır. Yine münedin cümlede fiil olarak getirilmesi, onun teceddüde (yenilenme) delalet etmesi içindir. Mesela, زَيْدٌ عَلِمَ : “Zeyd bildi.” Cümlesinde münedin fiil yapılmasındaki maksadın teceddüd olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

Münedin teceddüd ve sübût ifade etmesini şu örneklerle açıklayabiliriz. زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ وَعَمْرُو : “Zeyd gitmiştir ve Amr gidiyor.” cümlesindeki ikinci münedi hafz edip زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ وَعَمْرُو : “Zeyd gitmiştir ve Amr da.” denilseydi Zeyd’in gidişinin delaletiyle Amr’ın gidişi de anlaşılırdı. Fakat Amr’ın gidişinin Zeyd’in gidişinden farklı olduğunu ifade etmek için müned fiil olarak getirildi.¹⁰⁷

5.1.5. Ta‘accüb

Cümlede müned hafzedildiğinde ona işaret edecek karine-i haller olmak olmakla beraber yine de onu zikretmek suretiyle münedün ileyhe hayret maksadıyla müned zikredilebilir. Mesela, زَيْدٌ يُقَاوِمُ الْأَسَدَ : “Zeyd aslana karşı koyuyor.” cümlesinde müned olan fiilin (يُقَاوِمُ) (münedün ileyhe nispet edilerek zikredilmesinin sebebi, bu durumun alışlagelen durumlardan farklı olması hasebiyledir. Zira Zeyd’in aslana karşı koyması veya onunla mücadele etmesi olağandışı bir durumdur. Bu nedenle burada münedün ileyhin gücünü ve büyüklüğünü göstermek maksadıyla münedin zikri gerekli görülmüştür.¹⁰⁸

5.2. Münedin Hafzedilmesi

Münedün ileyh, konuşmadaki en güçlü ve en büyük rükundur. Ona olan ihtiyaç münede olan ihtiyacın üzerindedir. Bu nedenle münedin aksine cümlede münedün ileyhe olan ihtiyacın aşırılığı sebebiyle ve bir maksada mebnî zikredilmesi gerekli görülmüştür. Münede duyulan ihtiyaç ise bu konumda değildir. Dolayısıyla münedin hafzedilmesi ve bir amaca binaen getirilmemesi daha uygundur.¹⁰⁹ Buradan hareketle şunu ifade etmek mümkündür: Cümlede münedün ileyh en üst mertebede, müned ise en alt konumdadır.¹¹⁰ Bu nedenledir ki, maksada ulaşmada daha hoş ve beliğ olması hasebiyle münedin hafzedilmesi zikredilmesinden daha iyidir.¹¹¹ Nitekim Cürçânî’nin (ö. 471/1078-79) bir kelimenin hazfinin zikrinden daha fasih olduğunu ifade etmesi de bu durumu teyit etmektedir.¹¹²

105 eBesyûnî, ‘İlmü’l-me’ânî, 1/190; Bulut, Belâgat-i müyessera, 45.

106 Sekkâkî, Miftâhu’l-‘ulûm, 307.

107 Besyûnî, ‘İlmü’l-me’ânî, 1/190.

108 Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi’l-‘ulûm, 308; Şemmerî, el-İsnâd beyne’n-nahvi ve’l-belâğa, 63.

109 Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi’l-‘ulûm, 301.

110 Yahyâ, el-İtticâhu’l-vazîfî ve devruhu fi tahlîli’l-luğa, 77 (645).

111 Şemmerî, el-İsnâd beyne’n-nahvi ve’l-belâğa, 60.

112 Cürçânî, Delâilü’l-i’câz, 146; Lâşîn, et-Terâkîbü’n-nahviyye mine’l-vichetî’l-belâğiyye ‘inde ‘abdilkâhir, 157.

Müsnedin hazfinin bir takım belâğî gayeleri vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Makam darlığı, müsnedün ileyhe ta'zîm, birden çok mana ifade etme, şiirde vezni muhafaza etme ve karine (ipucu).

5.2.1. Makam Darlığı

Bazen insanların yaşadığı acı sebebiyle içinde buldukları psikolojik durumun elverişli olmaması nedeniyle müsned terk edilir ve ifade edilmez. Dâbi' b. Hâris el-Bercemî'nin (ö. 30/650) aşağıdaki şiirini bu duruma misal verilebilir.

مَنْ يَكُ أَمْسَى بِالْمَدِينَةِ رَحْلُهُ فَإِنِّي وَقَبَائِرُ بِهَا لَعْرِبٌ¹¹³

“Kim Medine’de bineği ile beraber geceler (konaklarsa), ben ve atım Kayyâr gibi orada yabancıdır.”

Beyit, lafız olarak haber cümlesi olsa da anlam itibarıyla hüznün ve ıstırap ifade etmektedir. (قَبَائِرُ) Kayyâr kelimesinin müsnedi, ıstırap, makam darlığı, zahiren ortaya çıkan nahoşluktan kaynaklanan zarar verme, küçümsemeyi sınırlandırma ve vezni korumak amacıyla hazfedilmiştir. Lafzan veya takdiren haber geçmeden (إِنَّ) inne'nin isminin mahalline atf yapılması caiz olmadığından (قَبَائِرُ) Kayyâr kelimesinin, (إِنَّ) inne'nin isminin mahalline hazfedilmesi; (قَبَائِرُ) ğaribün kelimesinin de onun haberi olarak takdir edilmesi caiz değildir.¹¹⁴ Zira muhatap veya sözü işiten kişi hazfedilen kelimeyi anlayabilir; şair ve bineğinin çektiği yalnızlığı ve gurbetten dolayı hissettiği sıkıntıyı bize ulaştıran acıyı hissedebilir. (قَبَائِرُ) Kayyâr'ın müsned olan (الغَرِيبُ) el-ğaribü kelimesine takdim edilmesinde Kayyâr'ın akıllı bir varlık olmadığına işaret de olabilir. Sanki bu sıkıntı ona ulaştı, gurbet ona ağır geldi de o da akıllı varlıklar gibi bu durumdan ve gurbetin şiddetinin boyutlarından şikâyet etti. Beyit, قَبَائِرُ لَعْرِبٌ بِهَا آيَضًا takdirindedir.¹¹⁵

Bu şiirde müsnedin terk edilmesi muhatapın dikkat ve ilgisinin müsnedün ileyh üzerinde yoğunlaşmasına vesile olmuştur. Böylece müsnedin hazfedilmesinin arkasındaki anlam ve maksadı kavramıştır. Ayrıca bu şiirde müsned zikredilseydi o zaman tekrar olurdu. Bu durumda da dinleyenin söz söyleme işlevindeki rolü gölgelenmiş ve beytin akıcılığı kaybolmuş olurdu.¹¹⁶

5.2.2. Müsnedün İleyhe Tazim

Bazen müsnedün ileyhe tazim için müsned hazfedilir. Mesela, وَمَا تَقْمُوا إِلَّا أَنْ أَعْنَيْتُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ için intikam almaya kalktılar. “:Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar.”¹¹⁷ âyeti, “İلاَّ أَنْ أَنْ أَعْنَاهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْنَاهُمْ رَسُولُهُ، وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ يَرْضَوْهُ وَرَسُولُهُ كَذَلِكَ” Ancak Allah kendi lütfuyla onları zengin kıldı, Resûlü de. Onların razı etmesine Allah daha layıktır, Resûlü de öyledir.” takdirindedir.

Bu ayette müsnedin hazfedilmesi zikredilene delalet etmesi içindir. Müsnedin hazfi müsnedün ileyhin yani Resûlullah'ın (sav.) tazim edilmesini ifade etmektedir. Böylece onun

113 Enbârî, el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf, 84-85; Aşma'î, el-Aşma'îyyât, 184.

114 Teftâzânî, el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhî'l-'ulûm, 301.

115 Arefe, Min belâğati'n-nazmi'l-'arabî, 1/222.

116 Şemmerî, el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 18.

117 Tevbe 9/74.

razi edilmesi Allah'ın razı edilmesi, onun zenginleştirmesi Allah'ın zenginleştirmesi kabilinden kılmaktadır. Bu, kendisinden sonra ta'zîm olanın ta'zîm edilmesidir.¹¹⁸

5.2.3. Birden Çok Mana İfade Etme

Cümlede, zikredilen bir öğenin hem mûsnede hem de mûsnedün ileyhe hamledilmesiyle daha çok mana ifade etme amacıyla mûsned hazfedilebilir. Mesela, فَصَبْرٌ جَمِيلٌ: “Güzel sabır.”¹¹⁹ âyetini فَصَبْرٌ جَمِيلٌ أَجْمَلٌ: “Güzel sabır en iyisidir.” ve فَأَمْرِي صَبْرٌ جَمِيلٌ: “Benim durumun güzel bir sabırdır.” şeklinde yorumlamak mümkündür. Burada فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ifadesi, birinci cümlede mûsnedün ileyih konumunda, ikinci cümlede ise mûsned konumunda gelmesi hasebiyle birden çok manaya hamledilmiştir. Bu nedenle birinci cümlede mûsned konumunda bulunan أَجْمَلٌ kelimesi hazfedilmiştir.¹²⁰ Ayrıca burada birinci cümlede mûsned, ikinci cümlede ise mûsnedün ileyih hazfedilmiştir. Yani sözün her iki unsura da delalet etmesi hasebiyle her iki unsurdaki da gerçekleşebilmektedir.¹²¹

5.2.4. Şiirde Vezni Muhafaza Etme

Bazen îcâz ve şiirde vezni muhafaza etmek maksadıyla mûsned hazfedilir. Kays b. el-Hatîm'in (ö. 620) aşağıdaki şiiri bu duruma misal verilebilir.

نَحْنُ مَا عِنْدَنَا وَأَنْتَ مَا عِنْدَكَ رَاضٍ وَالرَّأْيُ مُخْتَلِفٌ¹²²

“Biz yanımızda olana razıyız, sen de yanındakine razısın ama görüş farklıdır.”

Şiir aslında نَحْنُ رَاضُونَ مَا عِنْدَنَا وَأَنْتَ رَاضٍ مَا عِنْدَكَ رَاضٍ مِنَ الرَّأْيِ قَرَأْنَا مُخْتَلِفٌ فَلْيَبْتَئِجْ كُلُّ رَأْيَةٍ تَبْتَئِجُ: “Biz kendi görüşümüze, sen kendi görüşüne razısın, hepimizin görüşü farklıdır. Öyleyse herkes kendi görüşüne tabi olsun.” takdirindedir. Burada haber konumundaki mûsned olan رَاضُونَ kelimesi îcâz ve şiirde vezni muhafaza etmek amacıyla hazfedilmiştir.¹²³

5.2.5. Karine

Bazen mûsnedin hazfedilmesi için karine yani hazfine delalet eden bir delilin veya ipucunun olması gerekir. Mesela, وَتَبْتَئِجْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ: “Andolsun, eğer onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan, mutlaka ‘Allah’ derler.”¹²⁴ âyeti: “Onları Allah yarattı, diyeceklerdir.” demektir. Bu ayetteki خَلَقَهُنَّ kelimesi hazfedilmiştir. Zira bu kısım ayetteki sorudan anlaşılmakta ve mûsnedin hazfine delil teşkil etmektedir.¹²⁵

5.3. Mûsnedin Takdimi

Daha önce geçtiği gibi esas olan konuşmada mûsnedün ileyhin mûsneden önce gelmesidir. Takdîm ve te'hîr olgusunun Arapça terkiplerin anlamsal rollerine dair düzenleme

118 Besyûnî, ‘İlmü'l-me'ânî, 1/177.

119 Yûsuf 12/18.

120 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 307.

121 Kazvîni, et-Telhîs fî 'ulûmi'l-belâğa, 103-104.

122 Hatîm, Dîvânu kays b. el-hatîm, 239.

123 Arefe, Min belâğati'n-nazmi'l-'arabî, 1/223.

124 Lokmân 31/25.

125 Kazvîni, et-Telhîs fî 'ulûmi'l-belâğa, a.mlf., el-îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa, 1/88; 104; Bulut, Belâgat-i müyessesra, 46.

şekilleri ortaya çıkaracağına işaret etmek gerekmektedir. Cürcânî bu olgu üzerinde derinlemesine durmuş ve temel cümle yapısındaki dilsel unsurların takdimi konusunda iki türe işaret etmiştir. Birinci tür te'hîr niyetiyle takdîm, ikinci tür de te'hîr niyeti yapılmayan takdîm olarak adlandırılır. O, bu konuda şunları ifade etmektedir: “Bu konu, çok faydalı, birçok güzelliği içeren, söz üzerinde tasarrufta bulunmaya imkân veren ve sınırları çok geniş olan bir konudur. Her zaman sana özgün bir ifadenin kapısını açar ve anlatımda güzel bir üslup bulunmasını sağlar. Nice şiiri dinlemekten zevk alır ve güzelliğinden çok etkilenirsin. Sonra araştırınca bir şey öne alındığı (takdîm) ve bir lafız olması gereken yerden başka bir yere taşındığı için beğendiğini fark edersin.”¹²⁶

Cümlede bulunan unsurların ister takdîm ister te'hîr amacıyla olsun mütekellimin zihninde var olan unsurları yansıttığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu durum genellikle kasr, ihtimam, kasıt vb. nedenlerle gerçekleşir. İşte bu nedenledir ki müsnedin takdîm etmesinin belâğî yönden bir takım gayesi vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

5.3.1. Kasr ve Tahsis

Müsnedi müsnedün ileyhe takdim etmek bazen kasr ifade eder. Diğer bir ifadeyle kasr ifade eden her cümle tahsis ifade eder.¹²⁷ “Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”¹²⁸ âyeti bu duruma misal verilebilir. Bu ayette haber olan müsned (مُسْنَدٌ) müsnedün ileyhe takdim edilmiştir. Bu takdimin ifade ettiği mana “Şirk koşmak olan dininiz size ait olmakla kasredilmiştir, sizden bana geçmez.” şeklindedir. Ayetin diğer kısmı (وَلِي دِينٍ - Benim dinim banadır) ise, “Tevhid benim olmakla kasredilmiştir, benden size geçmez.” demektir.¹²⁹ Yine aynı şekilde “Önce de, sonra da emir Allah'ındır.”¹³⁰ âyetinde müsned olan اللهُ kelimesinin takdimi tahsis ifade etmiştir. Yani bütün işler sadece bir olan Allah'a mahsustur, başkasına değil.¹³¹

5.3.2. Teşvik

Müsnedün ileyhin zikrine teşvik amacıyla müsned takdim edilebilir. Muhammed b. Vüheyb el-Humeyrî'nin (ö. 240/854) aşağıdaki şiiri bu duruma misal verilebilir.

ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا شَمْسُ الضُّحَى وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْقَمَرُ¹³²

“Üç şey vardır ki onların parlaklığı ile dünya aydınlanır; Duhâ vakti güneşi, Ebû İshâk ve Ay.”

Beytin aslı الْقَمَرُ وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْقَمَرُ. Bunların üçünün parlaklığı ile dünya aydınlanır.” şeklindedir. Burada müsned olan ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا ifadesi takdim edilmek suretiyle müsnedün ileyhin zikrine teşvik etme ve muhattapta merak uyandırma gayesiyle müsned uzun tutulmuştur. Şayet müsned uzun tutulmaz-

126 Cürcânî, Delâilü'l-'î-câz Sözdizimi ve Anlambilimi, 103.

127 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 321; Kazvîni, et-Telhîs fi 'ulûmi'l-belâğa, 124.

128 Kâfirûn 109/6.

129 Şemmerî, el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 66.

130 Rûm 30/4.

131 'Abbâs, el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ 'ilmü'l-me'ânî, 231.

132 'Askerî, Dîvânu'l-me'ânî, 1/28; 'Abbâsî, Me'âhidu't-tansîs 'alâ şevâhidi't-telhîs, 1/215.

sa kelam istenilen düzeyde güzel olmaz.¹³³ Yine Hz. Peygamber'in (sav) طَالِبٌ مَّنْهُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ: طَالِبٌ علم، وطَالِبٌ دُنْيَا “iki hırslı kimse doymaz. Bunlar; biri ilmi isteyen, diğeri de dünyayı talep eden kimsedir.”¹³⁴ hadis-i şerifi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Hadis-i şerifteki müsnedin (منهومان - iki hırslı) takdim edilmesi, dinleyici veya alıcıyı müsnedün ileyhin getirilmesine istekli hale getirmektedir. Şayet takdim olmasaydı ve müsnedin takdim edilmesi gereken yani müsnedün ileyh takdim edilseydi, cümle bahsi geçen takdimdeki manayı veremezdi.¹³⁵

5.3.3. Mütellim Müsnedi Önemsememesi

Eğer müsned, konuşan kişi nezdinde daha önemliyse bu durumda müsned müsnedün ileyhe takdim edilir. Mesela, عَلَيْهِ مِنَ الرَّحْمَنِ مَا يَسْتَجِفُّهُ، “Ona versin Rahmân, hak ettiği şeyi.” cümlesinde müsned olan عَلَيْهِ kelimesi müsnedün ileyhe takdim edilmiştir.¹³⁶ Yine Abdullah b. Muhammed el-Ahvas'ın (ö. 105/723) aşağıdaki şiiri de bu duruma misal verilebilir.

سَلَامَ اللّٰهِ يَا مَطْرٌ عَلَيْهَا وَلَيْسَ عَلَيْكَ يَا مَطْرُ السَّلَامِ¹³⁷

“Allah'ın selamı - Ey yağmur - onun üzerine olsun. Senin üzerine olmasın - Ey yağmur! Selam.”

Bayitte ikinci defa geçen مَطْرٌ kelimesi erkek isimdir. Burada müsned olan عَلَيْهِ kelimesi, mütellim nezdinde önemli olduğu için müsnedün ileyhten önce zikredilmiştir.¹³⁸

5.3.4. Müsnedin Haber Olduğuna Dikkat Çekmek

Müsnedin, müsnedün ileyhın sıfatı olmadığını göstermek veya müsned olarak kullanılan ifadenin sıfat değil de haber olduğuna dikkat çekmek için müsned müsnedün ileyhe takdim edilir. Yani müsnedin sıfat olarak değil de haber olduğunu belirtmek ve sıfat ile karışmasını engellemek için müsnedün ileyhten önce getirilir.¹³⁹ Zira haber ve sıfat birbirine yakın olan ve karıştırılması muhtemel olan iki unsurdur. Birbirinden ancak cümledeki manaya göre tefrik edilirler.¹⁴⁰ Ebû Bekir b. en-Nattâh'ın (ö. 192/808) Ebû Delf Kâsım b. 'İsâ hakkında söylediği şiir bu duruma misal verilebilir.

لَهُ هِمَمٌ لَا مُنْتَهَى لِكِتَابِهَا وَهَمَّتْهُ الصُّغْرَى أَجَلٌ مِنَ الدَّهْرِ¹⁴¹

“Onun öyle alıcınaplıkları vardır ki büyük olanlarının sınır yoktur. En küçük alıcınaplığın bile tüm zamanlardan daha kıymetlidir.”

Şayet şair لَهُ هِمَمٌ لَا مُنْتَهَى لِكِتَابِهَا deseydi câr ve mecrûr olan لَهُ kelimesinin haber değil sıfat olduğu zannedilirdi. Çünkü nekrenin kendisiyle başlanılabilmesi için vasfa ihtiyaç duymaktadır. Yine haberin kendisinden sonraki cümle olduğu zannedilirdi. Bu da methiyenin gaye-

133 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 324; 'Abbâs, el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ 'ilmü'l-me'ânî, 239.

134 Dârimî, Müsnedü'd-dârimî (Sünen-i dârimî), 1/357.

135 Şemmerî, el-İsnad beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 67.

136 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 323.

137 Ahvas, Şi'rü ahvas el ensârî, 8.

138 Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 324.

139 Abbâs, el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ 'ilmü'l-me'ânî, 238; Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, 321.

140 'Abbâs, el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ 'ilmü'l-me'ânî, 238

141 Nattâh, Şi'rü ebî bekr b. en-nattâh, 21.

sine uymamaktadır. Çünkü şair himmetlerini değil methettiği kişiyi övmek istemektedir.¹⁴²

5.3.5. Hayıflanma ve Memnuniyetsizlik Belirtmek

Bazen hayıflanma ve memnuniyetsizlik duyulan bir durumu dile getirmek için mûsned, mûsnedün ileyhten önce getirilir. Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin (ö. 354/965) aşağıdaki şiiri bu duruma misal verilebilir.

وَمِنْ نَكِدِ الدُّنْيَا عَلَى الْحُرِّ أَنْ يَرَى عُدُوًّا لَهُ مَا مِنْ صَدَاقَتِهِ بَدُ¹⁴³

“Dünyanın dost olması gerektiği şeyi düşman göstermesi, hür kişinin hayatını karartan şeylerden biridir.”

Şibhi cümle olan (مَنْ نَكِدَ) mûsned öne sürülen konudaki vurgu ve elemin aktarılmasını hızlandırmak için takdim edilmiştir. Şayet mûsned tehir edilseydi şahit şairin istediği manayı ifade etmezdi. Ve şair teessür, sıkıntı ve memnuniyetsizliğini tanımlayamazdı.¹⁴⁴

5.4. Mûsnedin Tehiri

Mûsned tehir edilmesindeki amaç, mûsnedün ileyhın mûsnedden daha mühim olmasıdır. Daha önce de ifade edildiği üzere cümlelerin iki unsurundan biri olan mûsnedün ileyh mûsnedden daha önemlidir. Çünkü mûsnedün ileyh sabit, mûsned ise değişken unsurdur. Yani mûsned, mûsnedün ileyhın durumuna göre değişkenlik gösterebilmektedir. Mûsnedün ileyhın takdim edilmesindeki belâğî amaçlar mûsnedün tehirinde de geçerlidir.

Sonuç

Herhangi bir dilde bir yargının veya anlamın oluşması için lafızların birbirine bağlanması ve aralarında bir alakanın olması gerekir. Belâgat âlimleri kelimeler arasındaki bu anlam ilişkisini isnad diye tanımlamışlardır. Diğer bir ifadeyle isnad, bir fiil, hal ve sıfatın diğer bir şeye nispet edilmesidir. Cümlelerin iki ana unsuru olan mûsned ve mûsnedün ileyh olmadan cümle meydana gelmeyeceği gibi bu ikisinin arasındaki isnad da teşekkül etmez. Dolayısıyla mütekellimin de herhangi bir cümleyi isnada bina etmeden telif etmesi mümkün değildir.

Mûsned ile mûsnedün ileyh arasındaki anlam ilişkisini ifade eden isnad, müfred lafızların bir araya gelmesiyle teşekkül eden terkiplerle onların manalarını ve terkipleri oluşturan unsurlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi konu edinmesi yönünden meânî ilminin temelini oluşturmaktadır.

Cümle, bir fikri, duygu veya düşüncüyü veya hadiseyi muhataba eksiksiz bir şekilde ifade eden lafızlar topluluğudur. Dolayısıyla kelimeler bir araya gelerek bir yargı ifade eder. Bu yargının karşı tarafa aktarılmasında sadece sözcükler değil, aynı zamanda mütekellimin duygu, düşünce ve istekleri de bu yargı içinde yer alır. Bu hususların ifadeye yansımaları için cümleyi oluşturan unsurların belâğî yönden hangi amaçla cümle içinde yer aldıklarının farkındalığı önemlidir. Zevk-i selim sahibi insanların muktezâyı hâle uygun ve belâğî açıdan

142 'Arefe, Min belâğati'n-nazmi'l-'arabî, 1/266.

143 Se'âlibî, Ebu't-tayyib el-mütenebbî vemâ lehû vemâ 'aleyhi, 124.

144 Şemmerî, el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğa, 68.

hatalardan arınmış ifadeleri muhataba tesir ederken, bunun aksi ifadeler beklenen etkiyi oluşturmamaktadır.

Mütekellim tarafından muhataba aktarılan cümlelerin istenilen düzeyde etkili olabilmesi için belâgat âlimleri cümleyi oluşturan unsurların muhatabın durumunu da dikkate alarak hangi maksatlarla, nerede ve ne zaman yer alması gerektiğini ortaya koymak için gayret sarf etmişler ve bir takım neticelere varmışlardır.

Belâgatçiler, isnâd şekillerini muhatabın durumuna ve zihninin boş veya meşgul olmasına göre sınırlandırmışlardır. Böylece haber-i isnâdın fâide-i haber ve lâzım-i fâide-i haber olmak üzere iki türüne ulaşmışlardır. Fâide-i haber, verilmiş bir hüküm olması açısından hükmün doğru ve yalandan biri ile gerçekleşmesinin mümkün olmasını ifade ederken, lâzım-ı fâide-i haber ise hükmün haber verilmeden önce muhatap tarafından biliniyor olmasıdır.

Cümlede sadaret vasfına sahip olan müsnedün ileyh, muktezâ-yı hâle göre takrîr ve îzâh, tahsîs, teberrük, tahkir ve sözü uzatmak gibi maksatlarla cümlede zikredilirken; bazen de bir karineye binâen konaklama yerleri ve evler, isti'nâf, övme, yerme veya acıma, makamın sözün uzatılmasına elverişsiz olması ve müsnedün ileyh'in herkes tarafından bilinmesi gibi maksatlarla da hazfedilir.

Müsnedün ileyh'in cümlede başta gelmesi asıl kuraldır ilkesine binaen tahsîs, teşvîk, ta'mîm, ta'cîl ve takviye gibi amaçlarla cümlede başta yer alırken; eğer makam, yani muktezâ-yı zâhir müsnedin takdîm edilmesini gerektiriyorsa o zaman müsnedün ileyh te'hîr edilir yani sonra getirilir.

Müsned, dinleyicinin anlayışının zayıf olması, karineye olan itimadın zayıflığı, muhataba te'kitli bir şekilde cevap verme, müsnedin teceddüd ve sübût ifade etmesi ve ta'accüb gibi makamın gerektirdiği belâğî amaçlar doğrultusunda zikredilirken; makam darlığı, müsnedün ileyhe ta'zîm, birden çok mana ifade etme, şiirde vezni muhafaza etme ve karine vb. bir takım belâğî gayeler için de terk edilir.

Cümlede bulunan unsurların kasr, ihtimam, kasıt vb. nedenlerle mütekellimin zihninde var olan unsurları yansıttığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle müsnedin, kasr ve tahsîs, teşvik, müsnedün ileyh'in mütekellim nezdinde önemli olması, müsnedin haber olduğuna dikkati çekmek ile hayıflanma ve memnuniyetsizlik belirtmek gibi takdîm etmesinin belâğî yönden bir takım gayesi vardır. Müsnedin te'hîr edilmesindeki amaç ise müsnedün ileyh'in müsnedden daha mühim olmasıdır. Çünkü müsnedün ileyh sabit, müsned ise değişken unsurdur.

Kaynakça | References

- ‘Abbâs, Fadl Hasan. *el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmü’l-me’ânî*. Ammân, Dâru’n-Nefâis, 2009.
- ‘Abbâsî, Ebu’l-Feth ‘Abdurrahîm b. Abdurrahmân b. Ahmed. *Me’âhidu’t-tansîs ‘alâ şevâhidi’t-tel-hîs*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: ‘Âlimü’l-Kütüb, 1431/2010)
- ‘Abdülmuttalib, Muhammed. *el-Belâğa ve’l-uslûbiyye*. Kahire, eş-Şirketü’l-Mısriyyetü’l-‘Âlemiyye, 1994.
- Ahvas, Ahdullah b. Muhammed. *Şî’rü ahvas el ensârî*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî. Bağdâd, Mektebetü Endülüs, 1389/1969).
- ‘Arefe, Abdul’azîz Abdulmu’tî. *Min belâğati’n-nazmi’l-‘arabî*. Beyrut: ‘Âlimü’l-Kütüb, 1984.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl. *Dîvânu’l-me’ânî*. Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1431/2010.
- Aşma’î. *el-Aşma’îyyât*. nşr. Aḥmed Muḥammed Şâkir – ‘Abdusselâm Muḥammed Hârûn. Beyrut 1963, 184.
- Besyûnî, ‘Abdülfettâh. *‘İlmü’l-me’ânî*. Kahire, Mektebetü Vehbe, ts.
- Beyâtî, Senâ Hamîd. *Kavâ’idü’n-nahvi’l-‘arabî fi zav’in-nazariyyeti’n-nazmi*. Ammân, Dâru Vâil, 2003.
- Bûkırra, Nu’mân. *el-Medârisü’l-lisâniyyetü’l-mu’âsra*. Kahire: Mektebetü’l-Âdâb, 2003.
- Bulut, Ali. *Belâgat-i müyessera*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2020.
- Bulut, Ali. *el-Belâğatü’l-müyessere*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2020.
- Bulut, Ali. *Belâgat Me’ânî-Beyân-Bed’î*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Cürcânî, Abdulkâhir. *Delâilü’l-i’câz*. thk. Mahmud Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü’l-Hâneçî, tsz.
- Cürcânî, Abdulkâhir. *Delâilü’l-İ’câz Sözdizimi ve Anlambilimi*. Çev. Osman Güman. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Cürcânî, ‘Alî b. Muhammed. *Kitâbu’t-ta’rifât*. thk. İbrâhîm el-Ebyârî. Dâru’d-deyyân Li’t-turâs.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân. *Müsnedü’l-dârimî (Sünen-i dârimî)*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Arabistan: Dâru’l-Muğnî, 1412/2000.
- Daşkiran, Yaşar. *Anlama Sürecinde Arapçanın Yapısal İşlevleri*. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Daşkiran, Yaşar. “Abdulkahir el-Cürcânî’nin Gramer Anlayışı ve Modern Dilbilim”, *Abdulkahir el-Cürcânî’nin Dil ve Edebiyat Anlayışı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Düelî, Ebü’l-Esved. *Dîvânü ebi’l-esved ed-düelî*, thk. Muhammed Hasan el-Yâsîn. Bağdat, Mektebetü’n-Nahza, 1964.

- Enbârî, Ebû'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *el-İnsâf fi mesâilî'l-hilâf*. thk. Cevdet Mebrûk Muhammed, (Kahire: Mektebetü'l-Hâneçî, 2022.
- Fadl, Salâh. *Belâğatü'l-hitâb ve 'ilmü'n-nas*. Kuveyt: 'İlmü'l-Ma'rife, 1992.
- İbn Fâris. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1979.
- Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Mektebetu Tahkîki't-Turâs fî Mu'esseseti'r-Risâle. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2005.
- Gezek, Ahmet. "Arap Belâğatında Lâzım-ı Fâide-i Haber Kavramı ve Müfessirlerin Bu İfadelere Dair Görüşleri". *Yalova İslam Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Haziran 2021), 221-240.
- Hasen, Şâhir. *'İlmü'd-delâleti's-semantikiyyeti ve'l-berâcmâtiyyeti fi'l-luğati'l-'arabiyye*. Ammân, Dâru'l-Fikr, 2001.
- Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhirü'l-belâğa*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2014.
- Hatîm, Kays b. Dîvânü kays b. *el-hatîm*. thk. Nâsiruddîn el-Esed. Beyrut, Dâru Sadr, 1967.
- Hüzelî, Ebû Züeyb. *Dîvânü ebî züeyb el-hüzelî*. thk. Ahmed Halîl eş-Şâl. Bursa'îd, Merkezü'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 2014.
- Kazvîni, Hatîb. *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, ts.
- Kazvîni, Hatîb. *et-Telhîs fi 'ulûmi'l-belâğa*. thk. 'Abdurrahmân el-Berbûkî. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts.
- Kızılkaya, Yakup. "Arapçada Mürekkep Cümlelerin Kapsamı". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019): 122-146.
- Lâşîn, 'Abdülfeţâh. *et-Terâkîbü'n-nahviyye mine'l-vicheti'l-belâğîyye 'inde 'abdilkâhir*. Riyâd, Dârü'l-Merîh, 1983.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-'arab*. thk. 'Abdullâh 'Aliyyu'l-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzeli. Kahire: Dâru'l-Me'arif, t.y.
- Nâcî, Mecîd 'Abdülhamîd. *el-Üsûsü'n-nefsiyye li esâlîbi'l-belâğati'l-'arabiyye*. Beyrut, el-Müessesetu'l-Câmi'atü'd-Dirâsât, 1984.
- Nattâh, Ebû Bekir b. *Şî'rü ebî bekr b. en-nattâh*. Der. Hâtim Sâlih ez-Zâmin. Bağdâd, Matba'atü'l-Me'arif, 1395/1975), 21.
- Pilgir, Muhammed. *Kıraat İlmünde İsnad Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Ebî Rebî'a, Ömer b. *Dîvânü 'omer b. ebî rebî'a*. Beyrut, Dârü'l-Kalem, ts.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2015.
- Se'âlibî, Ebû Mansur. *Ebu't-tayyib el-mütenebbî vemâ lehû vemâ 'aleyhi*. thk. Muhammed Muh-yiddîn Abdülhamîd. Kâhire, Mektebetü'l-Hüseyni't-Ticâriyye, ts.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Abdülhamîd el-Hindâvî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2000.

- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. th. 'Abdusselâm Hârûn. Kâhire: Mek-tebetü'l-Hâneçî, 1988.
- Şemmerî, 'Imâdüddîn Nâyif Muhammed. *el-İsnâd beyne'n-nahvi ve'l-belâğâ*. Ammân, Câmi'a-tü'l-Ürdüniyye, 2008.
- Şentürk, Recep. "İsnad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/153-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Teftâzânî, Sa'duddîn b. Ömer. *el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi'l-'ulûm*. thk. 'Abdülhamîd Hin-dâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1971.
- Yahyâ, Ahmed. *el-İtticâhu'l-vazîfi ve devruhû fi tahlîli'l-luğâ*. 'Alemlü'l-Fikr 20/3 (Kasım 1989), 69-98 (637-666).
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer. *el-Mufassal fi 'ilmi'l-'arabiyye*. thk. Fahr Sâlih Kadâre. Amman, Dâru 'Ammâr, 2004.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım. Mahmûd b. 'Omer. *el-Keşşâf*. thk. 'Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd - 'Alî Muhammed Mu'avviz. Riyâd, Mektebetü'l-Übeykân, 1998.
- Zübeydî, 'Amr b. Ma'dikerib. *Dîvânü 'amr b. ma'dikerib ez-zübeydî*. Dü. Mutâ' et-Tarâbîşî. Dı-maşk, Mecmû'âtü Mecme'i'l-Luğati'l-'Arabiyye, 1985.